

Stadsarchief

Aanwinsten

■ Voor huizenonderzoek in de negentiende en twintigste eeuw zijn de kadastrale leggers een onmisbare bron. Een kadaster is een registratie van alle onroerend goed. Dit kan variëren van huizen en landerijen, tot plassen, rietvelden en open erfjes in de stad. Het kadaster diende om een eerlijke grondbelasting te kunnen heffen. Daarvoor was het nodig dat zo nauwkeurig mogelijk werd vastgelegd wie wat bezat en hoeveel dat waard was.

Na een paar mislukte pogingen kwam het kadaster in 1832 gereed. Daaraan waren jaren van meten en schatten van de waarde vooraf gegaan. Rond 1875 werden de schattingen van de huurwaarde herzien. Het gevolg was een geheel vernieuwd kadaster.

Het kadaster zelf bestaat grotendeels uit series leggers waarin per eigenaar alle onroerende goederen zijn beschreven. Verder horen daarbij indices en de z.g. minuut-plans, gedetailleerde kaarten met daarop de grenzen van de percelen.

De oudste serie leggers van 's-Hertogenbosch en Empel, die loopt over de periode

1832-1877, is op het Stadsarchief niet aanwezig. Wel hebben we microfiches van de 'oorspronkelijk aanwijzende tafel' (OAT) uit 1832. Verder is het Stadsarchief in het bezit van een fraai kadastraal minuutplan uit ca. 1820 (zie hierover Boschboombladen, 7(1971)). De nummers van de percelen op dit plan stemmen echter niet overeen met de nummers in de OAT. Van de voormalige gemeente Engelen (met Bokhoven) is het hele kadaster bewaard. Het Stadsarchief was al in het bezit van een deel van de leggers vanaf 1877. Kort geleden zijn de resterende leggers overgekomen van het Stads-kantoor. Zij lopen tot 1970 en omvatten ook de niet meer bestaande gemeenten Empel, Engelen en Bokhoven.

Op het Rijksarchief in de Citadel zijn nog te raadplegen microfiches van de oorspronkelijk aanwijzende tafel en van de minuutplannen, beide uit 1832.

De leggers zijn niet zo eenvoudig te raadplegen. Het is bijvoorbeeld nauwelijks mogelijk aan de hand hiervan de geschiedenis van een bepaald huis even na te lopen. Nagaan wat een bepaalde persoon aan onroerend goed bezat is daarentegen wel te doen. Voor meer gegevens verwijzen we naar het pas verschenen boekje van M.A.W. Gerding, Dorps-geschiedenis: bewoning en bewoners, dat op het Stadsarchief ter inzage en in de

boekhandel voor het luttele bedrag van fl. 15,- te koop is (uitgever Walburg Pers Zutphen; ISBN-nr. 90-6011-818-9). Achter de wat misleidende titel gaat een uitvoerige en gedegen handleiding schuil hoe de archieven van het kadaster te gebruiken. Meer toegesneden op het onderzoek naar huizen in 's-Hertogenbosch is het artikel van Mechelien Spierings, 'De Blauwe Hand', over het pand Verwersstraat 9 afgedrukt in Boschboombladen, 19 (1976), te bestellen bij: mevr. H. van Oostveen-Chappin, Helvoirtseweg 154, 5263 EH Vught; prijs: fl. 6,50 excl. verzendkosten.

■ In november 1991 kreeg het Stadsarchief het archief van Grasso in bruikleen. Een welkome aanwinst, want we hebben nog niet zo veel bedrijfsarchieven in huis. Particuliere archieven vormen trouwens een onmisbare aanvulling op de informatievervat in overheidsarchieven. In 1858 stichtte de uit Tilburg afkomstige Willem Grasso op het Hinthamereinde een smederij. De zaak groeide, zoals dat in die tijd vaker gebeurde, uit tot een moderne machinefabriek. In 1896 week het bedrijf uit naar Vught waar aan de Taalstraat, tegenover de huidige flat Eikendonk, een monumentale fabriek werd gebouwd, waarvan nu overigens niets meer is te zien. Niet zo lang daarna, in 1912, besloot men terug te

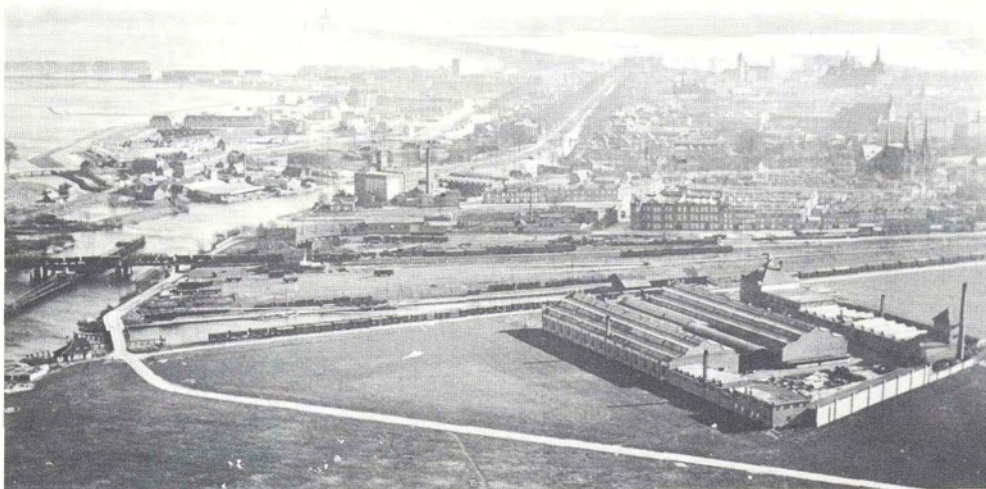
keren naar de stad. Ten westen van het spoor werd de nog bestaande fabriek opgetrokken. Het bedrijf had zich toen al gespecialiseerd in machines voor zuivelfabrieken. Uit deze tijd stamt een fraai vormgegeven catalogus die nog in het archief aanwezig is. In 1937 werd het bedrijf wegens gebrek aan opvolgers overgedaan aan de heer Van Heyst in Den Haag. Opmerkelijk is dat het Ministerie van Economische Zaken en de R.K. Vereniging van Werkgevers in de Metaalnijverheid zich met deze overname bemoeiden. Men achtte de toen slecht renderende firma van zo'n groot belang dat deze niet ten onder mocht gaan. Kapitaalvernietiging moest worden vermeden en het bedrijf had bij een verwachte opleving van de conjunctuur goede perspectieven.

Na de oorlog kwam de koeltechniek die zich ontwikkeld had uit de afdeling zuivelbereiding op de voorgrond te staan. In het midden van de jaren zestig trok de familie Van Heyst zich terug. Veel werk werd gemaakt van de viering van het 125-jarig bestaan in 1983. Er verscheen toen een bedrijfsgeschiedenis, voor welk doel veel historisch materiaal werd verzameld.

Het archief draagt een fragmentarisch karakter. Stukken van vóór 1912 zijn nauwelijks bewaard gebleven. Het bevat ook veel zwart-wit foto's en documentatie. Door archiefmedewerker Jos Smeur wordt het nu geïnventariseerd. Na ordening zal de omvang ruim vijf meter bedragen.

■ In de sector particuliere archieven zijn de velden welzijnszorg en onderwijs al tamelijk goed vertegenwoordigd. Wat echter nog ontbrak was het archief van de studentenvereniging Quos Ego. Deze vereniging is ontstaan uit het in 1924 opgerichte MTS Corps. Hierop volgden het HTS Corps, vervolgens het IHBO Corps en tenslotte Quos Ego dat tot voor kort zijn hoofdkwartier had in een pand aan de Zusters van Orthenpoort. Binnenkort verhuist de vereniging met de sociëteit naar het nieuwe schoolgebouw aan de Sportlaan.

Luchtfoto van de stad circa 1925 met op de voorgrond het complex van Grasso. Daarachter de nieuwe spoorweghaven, het emplacement met de nog lage Dieze-spoorbrug (Foto KLM-Aerocarto).

Het archief is nog niet ontsloten en dus beperkt toegankelijk. Volgens de bruikleenovereenkomst zijn de stukken ouder dan 20 jaar openbaar. Belangstellenden kunnen het beste eerst even contact met ons opnemen.

■ Een klein archiefje dat hier nog wel even genoemd mag worden is dat van de afdeling 's-Hertogenbosch van de Nationale Monumentencommissie voor Oorlogsgedenktekens. Deze commissie zal gelden in voor een nationaal oorlogsmonument dat tenslotte op de Dam in Amsterdam zou verrijzen. De Bossche afdeling werd in 1947 opgericht. Voor twee kwartjes kon iedereen één vierkante centimeter grond kopen. In ruil daarvoor kreeg de koper een certificaat. In totaal werd op deze wijze fl. 2087,49 opgehaald. Wij kregen het archief ten geschenke van de Fraters van Tilburg.

■ Mensen die in het bezit zijn van een interessant archief en overwegen dit aan het Stadsarchief te schenken of in bruikleen te geven, wordt aangeraden contact op te nemen met:
dr A.C.M. Kappelhof,
bureauhoofd Archieven,
tel. 155 709 (doorkiesnummer)
of 155 337 (balie).

Nieuwe toegangen

Dataschurk af !

■ Gedurende meer dan zes eeuwen werden duizenden mensen door de Bossche Schepenbank voor hun misdrijven veroordeeld. Niet alle dieven, doodslagers, bedelaars en vagebonden kwamen uit 's-Hertogenbosch. De schepenbank van de stad was gerechtigd verdachten uit dorpen in de Meierij te veroordelen die zelf geen macht hadden uitspraken te doen in 'halsmisdrijven'. Van ongeveer 2.600 veroordeelden uit de periode ca. 1550- ca. 1800 zijn gegevens bewaard gebleven. Het was een moeizaam karwei om deze dossiers te reconstrueren omdat de archivalia in de loop der jaren verspreid waren geraakt (denk aan branden op het Stadhuis of opruimzucht). Bovendien waren de dossiers over strafzaken en civiele zaken door een geraakt. In omvang variëren zij van één velletje papier tot gewichtige pakketten. Nu is het dan eindelijk zover! Met behulp van het databaseprogramma 'Freebase' kunnen alle mogelijke gegevens opgevraagd worden die ons niet alleen een blik geven op de zelfkant van de samenleving van enkele eeuwen geleden, maar waardoor de onderzoeker ook veel meer te weten kan komen over het levenspatroon in een tijdvak uit de geschiedenis waarin

het leven zo totaal anders was.

De verhoren van verdachten vertellen ons over het geplueter op het platteland als honger en veepest nabij schijnen. We komen meer te weten over handel met de vijand gedurende de Opstand, de oorlogen die zo velen op de vlucht joegen, de zwervende rabauwen die het platteland onveilig maakten, het magisch wereldbeeld waarin de samenleving nog hecht was verankerd. Steden als 's-Hertogenbosch hadden problemen met een verpauperende bevolking, met hoererij en speelhuizen in de Hinthamerstraat. We vernemen over de sadistische praktijken door jonker Christiaan Paulus van Beresteijn op kasteel Maurik. Kortom de vele verdrietige en soms ook vrolijke momenten uit een vreemde en verre wereld van gewone en bijzondere mensen zijn nu toegankelijk voor onderzoekers, genealogen en liefhebbers van stad en streek. Voor cultuurhistorici, sociaal-economisch historici of mensen die gewoon wat meer willen weten over hun stad of dorp 'gefundenes Fressen'! Eigenamen, de vele bijnamen (vaak kende een verdachte zijn eigen naam niet eens !), woon- en geboorteplaats, de uitgedeelde straf, beroepen en aard van het misdrijf zijn via het toetsenbord opvraagbaar. Wilt u het dossier zelf inkijken, dan kan dit via het opge-

geven dossiernummer. Dataschurk is ontworpen door Jan Buiks en Aart Vos en gemaakt door Aart Vos, beleidsmedewerker onderzoek van het Stadsarchief. Op 1 april a.s. zal een uitdraai van Dataschurk, bestaande uit een index en uit de beschrijvingen ('records') in de studiezaal beschikbaar zijn.

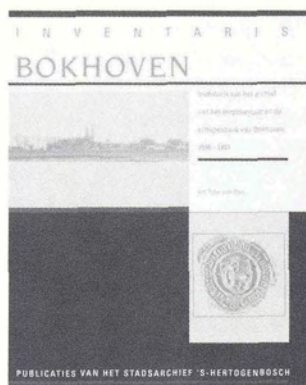
Inventaris Bokhoven

■ In maart 1993 gaf het Stadsarchief -als eerste deel in een nieuw te starten inventarissenreeks- de inventaris van de archieven van het dorpsbestuur en de schepenbank van Bokhoven uit. Dit archief bestrijkt de periode 1587-1811.

Tot ca. 1800 was Bokhoven een de facto zelfstandig staatje. Formeel gesproken was de graaf van Bokhoven leenman van de bisschop van Luik, maar daar merkten de bewoners van dit lieflijke, aan de Maas gelegen dorpje verder weinig van.

Helaas is door een brand in het Bokhovense gemeentehuis in 1839 het grootste gedeelte van het archief van het dorpsbestuur verloren gegaan. Het archief van de schepenbank is echter tamelijk goed bewaard gebleven en rijk aan gegevens. De bank was volledig bevoegd, zowel in civiele als in strafrechtelijke zaken. Men kon van Bokhovense vonnissen alleen in beroep gaan bij het Reichs-

ammergericht in Wetzlar (Duitsland). Voor de rechts-historici zijn er de processtukken. Historici kunnen aan de hand van boedelinventarissen en testamenten de materiële cultuur bestuderen. Vooral voor genealogen zal de inventaris zijn nut bewijzen. Zij kunnen nu beter onderzoeken wat de door hen gezochte personen bijvoorbeeld bezaten en hoe zij leefden en dachten. Door het hele archief verspreid zitten bronnen die hier enig licht op werpen. Ik denk hier dan niet alleen aan de geijkte bronnen als verkoop- en verhuurakten of aan stukken over voogdijen boedelbeheer, maar ook aan de al genoemde processtukken. Deze vertellen u niet alleen iets over de gangbare rechtspraktijken, maar zij othullen bijvoorbeeld ook hoe de mensen dachten over omgangsvormen en over intermenselijke verhoudingen. De criminele dossiers zeggen u iets over de waarden en normen die men vroeger hanteerde.

Als nadere toegang is een index op persoonsnamen toegevoegd. De door het dorpsbestuur vastgestelde verordeningen en de genomen besluiten ('resolutiën') zijn in een bijlage chronologisch op onderwerp beschreven. Tenslotte is een bibliografie over Bokhoven opgenomen. Dit alles maakt van de uitgave een onmisbare gids voor de bestudering van de geschiedenis van dit voormalig graafschap en zijn inwoners. De inventaris is gemaakt door drs Paul van Dun in het kader van zijn stage als hoger archiefambtenaar in het studiejaar 1991/92. Als begeleider trad op mr J. Hoekx. Thans is Van Dun tijdelijk werkzaam op het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam.

■ Wegens de snel verslechterende materiële toestand van de kranten waren wij in 1990 genooddaakt om de raadpleging in de studiezaal van de leggers van 1851 tot heden stop te zetten. Vorig jaar zijn maatregelen genomen om de microverfilming van de kranten te versnellen. Beschikbaar waren al de jaren 1983 tot heden van het Brabant's Dagblad. Sinds kort is daar de periode 1959 tot en met 1969 bij gekomen. Volgens de planning zal aan het eind van dit jaar de periode 1940 tot heden op microfiche beschikbaar zijn.

dr A.C.M. Kappelhof